

MIDLUM, DE HERVORMDE KERK

Geschiedenis

De kerk van Midlum is gebouwd op een terp die al aan het begin van onze jaartelling bewoond is geweest. Bij opgravingen zijn scherven van aardewerk en benen voorwerpen uit de 1ste-3de eeuw gevonden en munten uit de 5de en 6de eeuw. ook trof men sporen aan van een houten kerkje. De oudste vorm van de dorpsnaam is Midlinge, deze naam wordt genoemd in 855 in de registers van het Duitse klooster werden, gesticht door de Friese missionaris Liudger. In 1132 komt Midlinge voor op een lijst van kapellen die onder het bewind vallen van de abt van het Odulphusklooster te Staveren. Later komen nog de benamingen Midlama en Middelheim voor. het is duidelijk dat Midlum is ontstaan op de middelste van een reeks terpen. Dat er na het houten kerkje en voor de bouw van de huidige kerk van rond 1200 nog een tufstenen kerkje is geweest is mogelijk, maar er zijn geen sporen van gevonden.

De kerk werd, nu een achthonderd jaar geleden, in romaanse stijl gebouwd. In de loop der eeuwen is zij meerdere malen verbouwd. De grootste veranderingen zijn in 1866 en 1907 aangebracht, maar sporen van een gotische ingang en een gotisch venster tonen aan dat de kerk, zo rond het midden van de 15de eeuw, aangepast is aan de toen moderne gotische stijl Enkele jaren geleden heeft het grootste deel van de kerk een opknapbeurt gehad, een echte restauratie kan dit niet genoemd worden.

Exterieur

De Toren

De ongelede toren had oorspronkelijk een achtkantige lantaarn. Dit is te zien op een schilderij van Abraham van Beerstraten (1637 - 1665) dat hangt in het Michaelisch collectie Museum te Kaapstad. De schilder heeft hier wel enige fantasie toegepast, de omgeving van de kerk is zeer on-fries. In 1810 is het bovenste deel van de toren afgebroken, de rest werd ommetseld en voorzien van een spits. In de westzijde is het laatste authentieke gotische venster te zien. De spits is gedekt met leivormige houten blokjes en is aan de voet omgeven door een houten hekwerkje. Merkwaardig voor een Hervormde kerk is het kruis op de spits. In de toren hangen twee klokken, een grote uit 1476, een kleinere zonder jaartal maar vermoedelijk uit ongeveer dezelfde tijd. op beide staat een opschrift, een kort op de kleine klok: " Nicolaus ben ic gheheten, dat kerspel van Midlum hevet mi ghieten ". op de grote een lang latijns opschrift, waarvan de vertaling luidt: " Mijn stem, van de Levende; Ik roep U toe: komt tot het heiligdom, Ik roep de levenden, beweene de doden, Ik breek de bliksemschichten.

Nadat de ijverige Boudewijn, Fokko Sibada, Tierik (uit Deventer) de zaak hadden behartigd, heeft Reinder mij gemaakt in het jaar 1476.

Ook is in de toren een zeer oud uurwerk aanwezig. In 1975 werd de toren zwaar beschadigd door blikseminslag, twee keer binnen een maand. De onder de burgerij gehouden " bliksemactie " in 1976 leverde voldoende geld op voor herstel en het aanbrengen van een bliksemafleider.

De muren zijn wit gepleisterd. Rond de 19de eeuwse vensters donkere baksteenomlijstingen. In de zuidwand sporen van twee vensters en twee ingangen, respectievelijk uit de romaanse en uit de gotische periode. In twee van de vlakken van het vijfzijdig gesloten koor bevindt zich een venster, in het middenvak is duidelijk een dichtgemetseld gotisch raam zichtbaar. De ingangpartij is sober, in het bovenlicht van de eenvoudige deur een kleine levensboom. Hierboven een rond venster.

Interieur

Het groengeverfde houten tongewelf heeft ijzeren trekbalken. Aan de westzijde, boven de orgelgalerij, is nog een restant van de oorspronkelijke eikenhouten balk te zien. Aan het gewelf twee dubbele koperen kronen en een moderne lamp. In de vloer, momenteel niet zichtbaar, bevinden zich enkele grafzerken, o.a. van de bekende Harlinger familie Hannema. Het tapijt is een voorlopige oplossing, de vloer, de banken en het koor-meubilair zijn namelijk nog niet opgeknapt. Dit 19de eeuwse meubilair, banken, zeer eenvoudige kansel en doophek zullen van hun donkerbruine kleur worden ontdaan en hun oorspronkelijke lichte kleur terugkrijgen. De kerk bezit 19de eeuws zilver en enkele zeer oude linnen kannen. Modern zijn de liturgische kleden, een antependium is eigenhandig door een gemeentelid vervaardigd. De orgelgalerij rust op dunne gietijzeren pijlers.

Het orgel

De kerk had in 1779 zijn eerste orgel gekregen, gebouwd door Siebrand Hendriks en Pieter Louis Galema. Oorspronkelijk bevond dit instrument zich in een kerk in Noord- Holland, van waaruit het verkocht werd

aan Midlum. Vermoedelijk was de kwaliteit niet meer voldoende, want ca. 1810 kreeg de orgelbouwer Lambertus van Dam uit Leeuwarden de opdracht voor een nieuw orgel. Dit werd in gebruik genomen op 4 Februari 1812. In 1866 en in 1927 werden enkele veranderingen aangebracht. Vooral door lekkages ging de kwaliteit achteruit zodat sinds ca. 1976 het orgel onbespeelbaar was. Voor een totale restauratie van het instrument, dat in 1950 op de Monumentenlijst is geplaatst, is voorlopig nog geen geld. Wel is het weer bespeelbaar gemaakt en gedeeltelijk gerestaureerd. Op 9 december 1989 is het opnieuw in gebruik genomen. Wel voltooid was toen de restauratie van de kas. De zeer donkere eikenhout-imitatie is vervangen door de oorspronkelijke kleuren: een rode mahonie - imitatie, wit lofwerk, vergulde vruchten en vazen.

De dispositie luidt :

Prestant 8

Bourdon 16 discant

Holpijp 8

Viola di gamba 8 discant

Octaaf 4

Flute d'amour 4

Nazard 3

Salisional 2

Mixtuur 3-4

één klavier

en

een "aangehangen" pedaal

G. Yedema
1993

Literatuur:

T.W. Dekker en G. Nielsen Kasteel, Kerken, Kloosters....; Kerkgeschiedenis van Harlingen en Midlum, Harlingen, 1984

MANTGUM, DE HERVORMDE KERK.

Bouwgeschiedenis en exterieur

In het begin van de 13de eeuw werd op de terp van Mantgum een kerk gebouwd. Dit ongetwijfeld Romaanse kerkje had een rondgesloten koor. Het was ongeveer een meter smaller en vijf meter korter dan de huidige kerk. De kerk was gewijd aan Maria. Omstreeks 1500 werd deze kerk tot op de fundamenten afgebroken. Een nieuwe, grotere kerk, in laat-Gotische stijl met een vijfzijdig gesloten koor, verrees op dezelfde plaats. In de muren werden ook kloostermoppen verwerkt die afkomstig waren van de afgebroken kerk. Ingrijpende wijzigingen aan de kerk werden uitgevoerd in de jaren 1866 en 1867. De muren werden verhoogd en tevens werden een nieuw dak en gewelf aangebracht. Om een symmetrische verdeling te krijgen van de vensters werd een aantal nieuwe ingebroken.

Bovendien werden de vensters in de noord- en de zuidmuur en in het koorgedeelte in dezelfde vorm gehakt. Ook werd het gebouw bepleisterd. In 1868 volgde nog de afbraak van de oude zadeldaktoeren en de bouw van een geheel nieuwe toren, bestaande uit drie geledingen, met rondboogversieringen. De toren kreeg als bekroning een spits. Op het vierkant kwam aan alle zijden een gietijzeren hekwerk met krulornamenten. Dit hekwerk is naderhand verdwenen.

In de toren bevinden zich twee klokken. De ene dateert uit 1499 en is gegoten door Gerard van Wou uit Kampen; de andere is in 1896 vervaardigd door de Fa. A.H. van Bergen uit Heiligerlee. Het uurwerk is door laatstgenoemde firma in 1878 in de toren aangebracht.

Het interieur heeft in de jaren 1779 tot en met 1781 en 1876 en 1877 belangrijke wijzigingen ondergaan (zie hierna onder "Interieur"). Een grondige restauratie van zowel het exterieur als het interieur vond plaats in 1990 en 1991.

Interieur

Het eikenhouten meubilair en dito betimmering van de kerk zijn in de jaren 1779 tot en met 1781 vervaardigd door de Leeuwarder antiëksnijder of "beeldhouwer in hout" Hermannus Berkebijl. Het werk werd aangenomen door de Leeuwarder timmerman Teeke Sentjes. Alle onderdelen van de inrichting zijn in genoemde periode tot stand gekomen en vormen daardoor een eenheid. Van weinig historische kerkinterieurs kan dat worden gezegd. Bovendien is het geheel nagenoeg ongeschonden bewaard gebleven. Dat alleen al maakt de kerk van Mantgum tot een zeer interessant cultuur-historisch monument. Al het snijwerk is uitgevoerd in Lodewijk XVI-stijl. Het interieur is nog geheel ingericht volgens de zogenaamde protestantse traditie, waarbij de kansel zich aan de zuidzijde bevindt.

De kansel vormt het centrale onderdeel van het interieur. Door de ronde vorm van de kuip en het klankbord is de kansel uniek in Friesland. De kuip bevat vijf panelen met snijwerk van bijbelse voorstellingen, die als thema hebben: ontmoetingen met Christus. Onderaan de panelen zijn de bijbelgedeelten vermeld. Het zijn van links naar rechts:

1. Christus' gesprek met Nicodemus (Johannes 3:1-22);
2. genezing van een waterzuchtige op sabbat (Lucas 14:1-7);
3. ontmoeting van Christus met de overspelige vrouw (Johannes 8:3-12);
4. de twaalfjarige Jezus in de tempel (Lucas 2:46);
5. gesprek van Christus met de Samaritaanse vrouw (Johannes 4:5-27).

De voorstellingen zijn gesneden onder draperieën en in perspectief. Dat laatste is bijzonder, omdat de panelen ook nog gebogen zijn. De vier stijlen tussen de panelen zijn versierd met gesneden festoenen, waarin een groot aantal symbolische afbeeldingen is verwerkt. De Festoenen bevatten van links naar rechts:

1. trompet, juk, borstschild van de hogepriester, boekrol, kelk, pot met vuur, trompetten;
2. engelenkopjes, kroon, boek met daaromheen een slang, fakkel, os, hoorn des overvloeds;
3. helm, adelaar, hart, offerblok, zwaard, pantser, leeuw, schild, anker;
4. adelaars, boekrol, wetstafels, korenaren, vogels, boekrol, kruik, druiventros.

Hoewel het van sommige symbolen moeilijk is vast te stellen wat hun betekenis is, kunnen ze worden onderscheiden naar de volgende thema's: de vier evangelisten, geloof, hoop en liefde, Oude en Nieuwe Testament, Heilig Avondmaal, woestijn en beloofde land, eeuwigheid en eeuwig leven, dood en vergankelijkheid, oordeel Gods en laatste oordeel.

De kuip is verder rondom getooid met ornamenten in de vorm van lauwerbladeren en acanthusloof. Het ruggeschot is versierd met gesneden guirlandes en draperieën. Opvallend is het handje met de uitgestoken